

Landskap: Skåne Upptecknat av: Mils Peter Olsson
 Härad: Luggude Adress: Stammgat. 4, Höganäs
 Socken: Höganäs ö. angr. Berättat av: _____
orter.
 Uppteckningsår: 1942 Född år _____ i _____

Bystämman.	s. 1-2, 13.
Ljåfolkets tidsfördriv.	s. 2, 7
Fästlagssivandlet.	s. 3-4.
Dans på hotell Schweitz	s. 4-5.
Bondhögen - en samlingsplats för unga och gamla.	s. 6.
Kandegille.	s. 8
Uppdragning av båtarna på sen- hösten.	s. 8.
Strandningar år 1852.	s. 9-10.
Brädlöp.	s. 11.
Begravning.	s. 12.
Strandvaktens beräkning under K. Stenbocks krig.	s. 14.

Talesätt som för användes av sjöfolk.	s. 14.
Vätt efuun i Kullaberg.	s. 15.
Vättdjuren.	s. 16 ff.
Läkekvinnoor.	s. 18-22.

Om Bystämman

Den här sammankomst som ingen av Bergaredagets medlemmar gärna försummade hölls strax efter Trettondedagen. Den var efterlängtd av många därför att det bjöds på fri förtäring. Efter förhandlingarnas slut, då byens räkenskaper genomgäts och byfogde retsetts, togade man till Hotell Schwede & nu vidtog ett animerat samkväm. Var och en nämligen som "gick in i byn" skulle betala en tia. Sen ena kvinnan gick till bykassan & den andra kvinnan till en bäl punsch (varm punsch med någon slags krydda i, kardemumma, etc) ju flera som gingo in desto flera bälar blev det ju. Det dracks omätligt. En gammal sjöman som varit med berättade: "Ni kan väl tänka er att det pops, det var de gånger då det invaldes icke mindre än fjorton medlemmar, de blev ju fjorton bälar punsch! Tillika bjöd alltid Schwede själv på en bäl & han patte kronan på verket med att röra ihop något som gjorde att di' blev alldeles "plakata." Byfogden bar man alltid hem.

Skulle väl vara en honnör förstås, fast han var väl oförmögen att gå själv. När byamännen bera honom sjöngode: "här kommer Minakungen¹, Minakungen". Byppelmannen Bengt Christansson blev gerna till festen, det blev det dans, man hade jorunga damer med, men qubbarna dansade med varandra, det blev "liv i luckran"; "en gång höll vi på dansa ombruden krahelugnen", berättade skoll. Joh. Holm som brukades vara med. På den tiden dansades tresten och fyrtus.

På en fyrtus sjöngs en slagdänga vars början lydde så: Högen o jögen o gläntans präga, kragan o mågan o stadens far set. (Höken o göken - - kragan o fiskmären o skatan)

Om vinterna var annars sjöfolkets tidsfördriv att "gå på börsen" den var strax nedanför "Mårens" lid, numera Signalgatan, där samlades byamännen för att diskutera. Strax ovanför var Jungbreds krog, när qubbarna voro trötta av att stå o böra så gingo de upp där o druck gökare. Skipparna gingo i på "rooken", det var "lipson lite finare", de övriga i "kajutan", (ett litet hus på gården)

"se sid 15.

Om Fastlagsfirandet

Här på denna orten hölls Fastlagsmåndag nästan som en nationaldag. Deltagarna, maskerade o ritklädda, slog "katten ur turman" ute o dansade sedan hos någon som ville släppa till sin "pal". De flesta husen i byn voro ju små bondgårdar med vanligtvis ett rum på ena gaveln tvärs över huset. I bland dansade vi i Sven Anders läsesal, de annars "läsarna" hade sitt möte i "Prömmern" En gång hade vi vår fest hos Pål Anders i Kängaväl. Vi körde tåserna dit i höstsvagn. Om natten blev det ett pådant yrväder så att om morgonen måste vi gräva oss ut ur gården" (H. P. Jönsson) En gång det var år 1888 eller 89 slog man katten ur turman på Sundstorgst. Runt torget voro mesta flaggtänger; en massa folk från trakten voro komma som åskådare. Öftvärd dansade man i Schweitz teatersal. Det var första gången man slog katten ur turman ute, sedan höllos kattergillena på Hotell Schweitz. H. W. Schweitz var en smart affärsman

som fästod att stå mycket av den gamla folkseden.
Lokalerna, Teatern byggdes år 1883 var utspädd för fest-
liga tillställningar. När det var frågan om dans
var det bara att flytta stolarna, åtvidorna och ut
i överandan på blev det strax en utmärkt danssalong.
Här hade byns folk sitt fastlagsfirande några år men
då S. började att på samma festee släppa in alla
andra som inte hörde till byn på slappnade sjöfolket
intresse, de tyckte inte om att "uthäringa" som i deras
gång. Fastlagsfesten övergick nu till att bli en fest för
alla som ville betala inträde, och det blev väldig tillström-
ning. Entrén var 1 kr. för herrar, 50 öre för dam, för detta
skulle herrarna ha tooldy & cigarett, damerna kaffe med
ostbröd, samt fri dans förestås. Danserna på Schweitz
blev mycket populära. I synnerhet vid de stora högtiderna
Annandag Jul, Annandag Pisk, Pingst ^{& marknadsdagar} var de till lördag
besökta. Det kom folk från hela Hållabygden. Det finns
nog en hel del ännu av den gamla generationen som kom

mest kända lördag

5

minnas när de "gingo o dansa" på Schweitz". H. W. S. förstod
att göra det trevligt. Den stora salen utbjöd en festlig
amblich. Längsidorna pryddes av svenska, norska o danska
flaggor. På scenen där musiken hade sin plats var en stor
glöskula placerad som genom någon slags mekanism påta-
vred sig runt och i lampskenet skimmade i regnbågens
färg. Dansordningen var vals, polka, mazurka, galopp och
så vals igen. Två gånger om kvällen dansades kadellj, samt
någon gång "rebländaren" (reintändes) där dansades och det
förtändes värtvaras i stora mängder. H. W. S. var som sagt en driftig
källarmästare. Till musikanterna sade han ibland "I skall spille
bra fort för ju fortare di danser ju varmare bli di o ju mera
driker di". Upptrikmannen av dessa hade var under åren
1888-90 anställd där som biljettgosse samt senare med i ett
musikkapell som utförde dansmusiken så det var godt till-
fälle att se och höra på folkivet.

Sommartiden var Bondhögen, innan den blev utgrävd för hamnens räkning, en kär samlingsplats för både unga o gamla. Det var fri utsikt o grönt o gramt. Vi dansade och lekte, enstaka berättade en gammal höganäsare. Det fanns endast ett hus då, det gamla möllhuset. Slabbamöllan som stod där blåste ner något av åren 1867-68. Ett isyngvittne berättade: "Möllan var ställd för sydosten, så hastade vinden plötsligt om till nordosten o kom med en "horrevind". Möllan började nu gå av sigt med högsta fart o rätt va de' var så vände hon stjerten i värdet." Möllaren Sone Lyde pratade på krogen när det hände. Min äldste bror, då blott några år gammal, låg i fönstret o tittade. "Noo var ble' möllan ä' frägade han.

Det yngre sjöfolket gick till varandra i stugarna, där dansades och sjöngs visor. När de om hästarna kommo hem var det alltid frägan om någon av dem hade någon ny visa med sig.

En sådan, mycket populär på sin tid var: "Matrosen", första versen lydde så: På Stockholms redd vid Skeppbron och lätt förtöjd från land låg briggen Gustaf Wasa med landgång lagd från land. och vidare: Der gingo roddarbåtar med granna damar i, och en och annan fiskmäls flög glänsande förtli." Elina Grothén kunde sjunga alla verserna."

(Friske Jönsson) En annan visa mycket omtyckt och sjungen var: "Proppen smussar, lampan brinner, vinterkvällen är på gång". Den hördes till positivets toner första gången på Ryds marknad. Man berättade att när hennes svägerska H. P. Hermanson kom hem från marknaden så blev han stående inmanför dörren o sjöng visan oarbrutet, hans hustru trodde att H. P. H. blivit kollrig; men det var blott för att han inte skulle glömma bort ord o melodi som han sjöng. En gammal Wäsbybo talade om att Deje Thomason var författaren till denna visa.

Med Hardegillerna, som ju voro efterlängtdade i bymmerhet
av ungdomen, sjöngs först o främst Hardesvisan vars första
vers lydde så:

En sed från forna dagar ännu på landet är
Att Hardegille göra som matmor alltid plär
Att bjuda byens pigor och alla häringar
Få bruna kända från kväll till ljusan dag.

När på senhösten båtarna skulle dragas upp på Lomelbacken gick
det också under sång (och supande förstas, varje båtägare skulle
ha med sig en kanna brännvin.) Man sjöng den gamla visan:
En jägare gick att jaga; denna visa var säkerligen ända från
danska tiden ty neutr. i varje vers var: "vi sejle o vi ro p' ää,
vi sejle o vi ro" Man talte om att det hördes långt upp i byn
när manna sjöng "vi sejle" etc. En annan, en hejarevisa
gick bra att hala o dra efter, den började så: "Går du mä på
viften, går du mä på viften, går du mä på viften i kväll! Thune
hune, för trallalalle la etc. Håkan Hind som hade en god sångöst
gick alltid först i teten. Denna visa sjöngs också när de slop skatten ut hemman

Öst 90 års minne.

Hösten var stormarnas och strandningarnas tid då många sjömän fingo pälta livet till. I Wäsby kyrkas dödbok för år 1852 kan man läsa följande:

Oct. 3 Natten mellan d. 2 och 3 oct. under det en förfärlig storm rasade, hvilken stypade upp gick enligt vindmätaren på Kulla Bergs fyr till öfver 20 ft □ fot storm strandade der ibland 14 större fartyg även en engelsk brigg Ellison vid Högens därvid 8 man av besättningen omkommit, bland hvilka Cap t. Patrik Walker 41/2 år gammal från Dundee i Skottland. Matrosen Alexander Pottendrick 19 år från Aberdeen i Skottland och Gossen Robert 17 år från Newcastle begrafdes i Wäsby kyrkogård d. 5 oct. Af samma besättning beg. d. 10 oct. Hocken Konrad Cook, 45 år gammal fr. Nantes - Utlärligare begrafd d. 17 Okt. af samma besättning 2 dre Styrman William Henderson fr. Skottland 30 år gammal och Matrosen John Davidsson fr. Skottland 26 år gammal.

Denna tragiska händelse påfnade emellertid inte sin romantik.

18 fartyg drev
i land vid
kusten vid Högens
distrikt. Några
man drunknade.

Av denna besättning omkommo alla utom kaptenens son som tillika var 5te styrman på fartyget. Han blev bergad och bodde en tid hos Jungbergs, Höganäs nr. 13, där alla skeppsbrotna fick landa till och bli omhulade. Under sin vistelse här blev han kär i dottern på stället, Koisva. Vid sin avresa sade han till hennes föräldrar: "Tag nu väl vara på denna flicka, (Koisva var då blott 14 år) för min räkning tills jag kommer igen, ty om några år kommer jag igen som kapten på eget fartyg och hämtar henne då som min brud."

En söndag 5 a 6 år senare kom en fin gigg rodd av fyra matrosar till Höganäs hamn. Ambard var den f.d. engelske styrmannen nu vorden kapten på ett stort skepp som hade ankrat vid Hammarmöllan. Han kom nu för att anhända sin tilltänkte, men hon var redan då förlovad med en Höganäs styrman

Nils Svensson. Främlingen var entrogen i sina försök att få henne till att bryta förlovingen, bjöd ut henne och hennes föräldrar jämte byns församling, Kousur Hillman m.fl. till att bese sitt vackra fartyg; men inga övertalningsförsök hjälpte, Koisva förblev sin Nils trogen, och engelsmannen seglade vidare.

Om Bröllop och Begravningar

Det gick bullersamt till på både bröllop o begravingar.
Jag var själv med på ett bröllop i Dec. 1882, det stod i den
s. k. Skottlagården. Som vanligt var en hop församlade utan
för för att "skrika fram benden". Av någon anledning dröjde
brudparet med att "visa sig". Folket utanför blevo otåliga och
en del av sjöfolket som just i pamlad tropp kom från
trogen, under tonerna av Björneborgsmarschen spelade på hand-
klaver, ställde till en del uppståg. Denna gård som de flesta
i byn hade ett litet lantbruk. En ko som stod i sitt bås
hade uppstågsmakarna löst och försökte föra henne in i bröl-
lopshuset; man hade fått henne så långt som in i fä-
rtugan. Det berättades att det var en försädd friare
som hade ställt till spektaklet.

När någon dött skulle det ju ringas. Detta, jämte grävning av graven samt senare igenhöllning av densamma ock bestyrdes av utsedda karrar för varje by. För Höganas var "ringarna" i många år Ola Hesterberg, Pmed Kindqvist, Anders Nor, Per "juar" och någon mer. Vid hemkomsten från ringningen skulle de trakteras med äggbraka och pisgrypsvälling. Det hörde fruntimmerna till att ordna med begravningen, sedan var att den efterlämnade maken icke skulle befatta sig med något alls, han skulle bara som det hette "sitta i sorgen". När processionen kom till kyrkan mötte klockaren den vid grinden och gick sjungande före liket till graven. Då jordfästes alltid liken rite. Denna sed att klockaren gick sjungande före slutade när Cantor Holm tillträdde platsen. Till begravningsmiddagen varkades äter och fläsk.

Berättaren talade om att det var fäsligt så fint när de började med färsk poppa, bruna böror. På den tiden var det vanligt att de både dansade, spelade kort, plog! på begravningarna. Annu så långt fram som 1905 minnes jag från en begr. att efter middagen kom värdinnan med kortleken o frågte gästerna om de icke ville ha en liten påkaffe.
Det blev em. ingenting av.

1. Inom. ¹ Byfogden kallades alltid för "Kungen", Kina Kung alluderade på att han fått sin förmögenhet från Kina, han ärvde nämligen en son som hade tjent en förmögenhet der; men som dog på hemresan.
2. "Gade" var ett öknamn, han var från Tjörvöd, der alla de andra gubbarna hade tillnamn. t. ex Fine-Nöns Shepperen, Ungeen, m. fl. De gamle brukade säga:
"alla Tjörvödarna hade öknamn utom Ola me' knuden" (knutan)

En gammal tradition som min Mor hade hört förfäderna berätta lydde så att under N. Plenbrochs krig gick folket här ständvakt mot danskarna; men att somliga av dem ingen annan beväpning hade än klappträ.

Färesätt brukliga här före av fjöfolket:

"Hon går bararmad" sade man när det under storm väghammarna gingo vita.

Måndag blev i regn speg. (d. v. s. att om det var stilla under måndagen brukade det bli blåst de andra dagarna i veckan.)

"Hftorsrodnad kvarer natt, morgnrodnad sprätt i natt" (d. v. s. när det rodnade just i soluppgången blev det regn under dagen.

H. P. Jönsson (1881) d. 1935 / pyntinetti

Om Folket
Småfolket på Berliaberg

En fönson på --- läge berättar att en moster till henne i sin barndom jämte några andra barn vore gångna till Berliaberg för att plocka "slungen".

Någon tid som hon var från det övriga sällskapet i det hon gick och gick för att hitta rätt stigen kom hon slutligen till en öppning i berget, vid Häkrell, liknande en grotta. Där inne stod ett mycket litet framtimmer och tvättade. Tvätten var bländande vit. Ingen av dem såg något. Nyhammsflickan vände sig kom på rätt stig. Hemkommen omtalade hon vad hon sett i berget. Modern såg då till henne att det var rätt stigen hon sett.

Om Folket. Wätteljusen

Fru Nordmannen berättar: "Detta hände i min barndom, kunde väl vara 8 år då. En natt led min mor av svår tandvärk så att hon inte kunde sitta utan måste vanka ut och sova på golvet. När hon så under sin vandring kom, att se genom fönstret som vette mot gården fick hon se tre små tända ljus stående under pärrentet. Hon kallade då på sin syster Thilda som för tillfället vistades hos oss för att hjälpa Mor. "Kom ska du se på märkvärdigt så hon, det brinner ljus på gården." Min moster ville strax inte tro det, hon svarade: "a' de i väl bara din tandvärk som gör att du ser i synne." Men mor var ifrig att visa henne o moster övertygade sig nu själv, att det var sant. Mor o moster sågo länge i fönstret o tittade på dessa tända ljus. Nu var det ju en tro på den tiden, att man kunde binda troll med stål. Moster sade

e. har
några
men.
borta;
anför
ins,
e

Om läkekvinnor. Penstedtskan.

Penstedtskan var en mycket omlitad läke kvinna
hantverkare n i Wäsby socken berättar:

Det kom väl vara för ca. 45 år sedan. Jag fick plötsligt
en svår tandvärk. Gick till doktorn, lät honom dra ut
ett par tänder, men ingenting hjälpte, värken flyttade
sig i de andra tänderna istället. Då vände jag mig till
Penstedtskan. Jag behövde inte tala om vad som fattades,
så fort jag kom in om dörren sade hon: "det var väl
att du kom med din värk annars hade du blivit tokig".
Som botemedel gav hon mig rökpulver med dessa skulle
jag röka nio dagar i rad. Skulle pitta med ett lakan
över mig o under detta rökeläskaret. Därjämte gav hon
stränga förhållningsregler, jag fick inte under de
nio dagarna gå ut och se om kreaturen, eller annars
på gården utan att ha rökpulver på mig. Den sista
natten fick jag inte på vilkoe gå ut på sängen även
om värken var aldrig så svår. Mycket riktigt var

det onda värst, den nionde natten; men om morg-
nen precis när klockan slog sex släppte värken
med ens liksom om någon hade blåst bort den.
Sedan har jag aldrig haft tandvärk; men alla
mina tänder har sedan en efter en försvunnit.
Rekstedtskan sade att värken var "sänd" på mig
och ville i en sparm vatten visa mig den som
hade gjort det, men jag avböjde, nöjd med att
det onda försvann.

En sjöman från Nyhamnsläge hade fått svår värk
i sitt snäsnä. För att få bot för ^{det} onda lade han sig
in på Karantän i Lund. En dag när Professorn och
Kandidaterna under sin rond kommo in i hans rum
hörde han dem resonera om hans snä och förstod att
de ville operera honom. Detta ville han inte ty han
var rädd att bli styrt i snäet sedan. Han tog resolut
blåderna på sig och reste hem. Mindre sig nu till

Benstedtskan. Hon sade med det samma: "här be-
hövs visst ingen operation, jag skall ^{bota} honom, inom
8 dagar skall benet vara bra o han ska gå o dansa
på Schreiters Annandag jul" (Det var nära jul då)
vilket också skedde han blev bra i sitt ben sedan.
(Berättat av Styman Persson f.1876 Nyhamnsläge)

Pinnaldoskan och Mor Snell Höganäs Ryd.
Dessa kunde bota skäver. Mor mycket anlitade.
En, nu 80 årig, arbetarestru berättar: "När jag var
liten hade jag skäver. Min mor tog mig med till
Mor Snell. Denna band en ylletråd om min högra
arm och en om mitt vänstra ben som hon först
mätte mig med; hon band med många knutar,
spottade i varje knut och munklade stydbara ord.
Banden skulle sitta till veckan efter, då tog hon
bort tråden och förnyade mätningen samt band

om på nytt, detta skeddde tre gånger med en veckas
mellanrum, sedan brände hon upp träden. Hon klippte
även av en liten fjätt av mitt hår som hon band i
flätorna. Fjätten tog hon sedan och brände upp. Hon
sade: "nu blir du nog bra", vilket jag också blev."

Dessa omnämnda läkekonstnärer verkade ju godt med sina sig-
nerier, Konstnärskon hade en väldigt stor praktisk, "jag har hört
för många, många till henne berättat en gammal älskare; men
det fanns också de som bara gjorde ont, eller åtminstone blev
trodda för att kunna göra ont. En sådan var Ulla Pålshen
på Höganäs f. 1802 d. 1890. Hon troddes genom sina konstes
kunskaper pände väsk o. d. på folk. Men det var inte alla som
dett "bet på". En gammal höganäsare har berättat: När ja
tjente som pige hos ^{vid den tiden 1849-56} Torra Pärrens / Per Jönsson Norr / Höganäs nr 7
så var jag, om någon, utsatt för hennes anslag därför att jag
inte ville ha hennes son, förstod att hon flera gånger hade
"lagt ut trollkonst" men jag blev bevarad; men min husbonde
N. P. fick det onda istället, han blev dålig i benen så
han kunde inte gå.

N. Pärin var en gammal kruitgubbe som sov o. leode över den
p.-t.-ns trollpackan som hade pänt ont över honom. Man till-
kallade en p.k. klok gubbe från Wäsby som skulle gendleiva det
onnda. Denne yttrade när han kom: "Ni ska vara försigtiga
ty "elfven" spelar här". N. P. genmälde ja de' tve ja' nock,
jå vi har elvas-t-men till natt. O. P. bodde tvärs över "gutan"
på nr. 5. Andra har berättat om henne: "Alla Pälshar ja, henne
kommer man nog ihåg, den pätra käringen, som hon ~~inte~~
in på ett ställe der en väv var uppsatt, så bara hon tog med
händerna över väven så sprang alla trådarna av, eller hon
strök med handen över kruitvävsterna, de' tog sej allii mer".
Som barn var vi rädda att gå förbi der hon bodde, hon satt
ofta i fönstret och hon tvödes kunna förhålla med blickten.
Några pojkar var en gång uppe i hennes päronträd för att
stjåla frukt; men när de skulle gå ner igen kunde de inte
röra sig. O. P. satt inne i sitt fönster o. bara hänginade åt dem.
Efter en stund kom hon ut o. sade, ja nu kan ni få gå ner igen.
Så först bringo de rörelseförmågan igen.